

R. VÁRKONYI ÁGNES**RÁKÓCZI ÁLLAMA ÉS AZ EURÓPAI HATALMI EGYENSÚLY**

II. Rákóczi Ferenc fejedelem, miként általában három évszázad óta egész Európában ismertté vált, 1704 elején kiadott kiáltványában tudósította a külföldet arról, hogy Magyarország állami önrendelkezéséért fogott fegyvert az ország lakossága. A Manifestumot *Universis orbis Christiani principibus et republicis* – *A keresztény világ fejedelmeinek és republikáinak* – címezte Rákóczi, vagyis Európa asztalára helyezte Magyarország ügyét.¹ Kevésbé ismeretes, hogy a fejedelem úgy is megfogalmazta célját, hogy az önálló Magyarország megteremtésével Európa közös ügyét is szolgálja. Saját szavaival: *Azon fáradozzunk, hogy hazánk szabadságának visszaszerzésével nemcsak a nemzetnek, de az egyetemes Európának és az egész kereszténységnek szolgálhassunk.*²

Marlborough herceg, a kortárs, és több 20. századi történetíró, a francia Pierre Chaunu, az osztrák Erich Zöllner, és a német Aretin egybehangzóan állapította meg: a magyar szabadságharc meghatározó tényező volt a spanyol örökösödési háború katonai erőviszonyaiban, mert nyolc éven át lekötött a Habsburg Birodalom hadseregéből 20-40 ezer főnyi haderőt.³ Annál meglepőbb, hogy Rákóczi ennél többről, az egyetemes Európa érdekéről beszél.

¹ Latin kiadások: Tynnaviae 1704. Typ. Acad. 2° 6 lev. RMK II.2198. H.ny.n. RMK II 2199. 2199/b. Hubay Ilona: *Röplapok, újságok, röpiratok*. Budapest, 1948. 1121–1123. A Manifestum dátumát tisztázta: Szalay László: *Magyarország története*. Pest, 1865. VI. köt. 140.; Manifesto of the Hungarians, Charles Whitworth Sir Charles Hedges miniszternek. Extract from Flying Post of Jan. 13th /15th, 1704. In: Simonyi Ernő: *Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. Archivum Rákócziánum*. (A továbbiakban: AR) II. osztály I. köt. Budapest, 1871. 90–93. A hagyományos vélemény az, hogy a Manifestum kivonata érkezett meg Anglia bécsi követségére. Ráday Pál iratai 1703–1706. I. köt. (Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Papp László.) Budapest, 1955. 94. A mellékelt szöveg azonban 60 pontot tartalmaz. („The Rebels in Hungary have published a large Manifesto to justify their taking Arms, it consists of 26 Pages in 4° and is divided into 60 Articles, in substance as follows.”) Mivel ezek a Manifestum 21 pontját is tartalmazzák, nincs okunk kételkedni, hogy az valóban eljutott Bécsbe. Viszont a kérdés további tisztázást is megkíván.

² „... quantum adlaboremus ... ut per reductionem libertatis patriae, non tantum genti huic, sed et universae Europae ac rei Christianae servire possimus” II. Rákóczi Ferenc utasítása XII. Károly svéd királyhoz küldött követe, Ráday Pál számára. 1705. április 30. Eger. Ráday Iratok I. köt. 253.

³ A magyarok „sok éven át nagy osztrák erőket kötöttek le” Zöllner, Erich: *Ausztria története*. (Geschichte Österreichs. 8. Auflage München, 1990.) Fordította: Bojtár Endre. Osiris Kiadó, 1998. 198. „A magyar diverzió nem volt jelentéktelen tényező, mert megmentette Franciaországot a teljes széttűzéstől.” Chaunu, Pierre: *La civilisation de l’Europe classique*. Paris, 1966. 159. Először idézte: Köpeczi Béla: *Pro libertate. II. Rákóczi Ferenc az államférfi és az író*. Budapest, 1976. 87.; „A Rákóczi-szabadságharc I. József császár uralkodásának egyik központi

Tanulmányomban azzal foglalkozom, hogy milyen összefüggés lehetett az egyetemes Európa érdeke meg a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség szabadsága a két magyar állam integritása között. Három nagy kérdéskört érintek. Ezek: az egyetemes európai érdek fogalma, Rákóczi válasza a kor kihívásaira, és törekvései, elképzelése szerint az új magyar államnak, hogyan lenne aktív, a hatalmi egyensúlyban tényezőt jelentő helye Európában.

1. Az egyetemes európai érdek fogalmát jól megvilágítja két vélemény, Európa két végvidékéről. Rákóczi 1700 nyarán a spanyol örökösödési háború küszöbén áttekinti Európa viszonyait és úgy látja: *Akár a francia, akár a Habsburg nyer a jelenlegi háborúban, felborul az európai hatalmi egyensúly.*⁴ Daniel Defoe (1661-1731) viszont nem csupán a politikai tendenciát vázolta, hanem összefoglalta a múlt tapasztalatait is, amikor kijelentette: *a hatalmi egyensúly a béke éltetője.*⁵ A közös európai érdek, amint Európa nyugati és Közép-Európa keleti végvidékéről egybecsengően hangzott: az európai hatalmi egyensúly.

A hatalmi egyensúly teóriája, noha már korábban megfogalmazták, a vesztfáliai békében lett a gyakorlati politika vezérelve: úgy kívánták elrendezni a nagy birodalmak és a kis országok egymáshoz való viszonyát, hogy Európa népei békében éljenek, nyugodtan kereskedjenek egymással. *Pax sit Christiana, Universalis et Perpetua*; erre a vesztfáliai normára hivatkoznak majd a spanyol örökösödési háborút lezáró békerendszert létrehozó hatalmak. Ezt idézi külpolitikai terveiben, ezt tekintette vezérelvének a fejedelem és kormányzóköre, végig a szabadságharc nyolc esztendejében és később is a bujdosás éveiben.⁶

A vesztfáliai béke az akkor még három hatalom alá osztott Magyarország számára történelmi jelentőségű volt. Több szempontból is. Egyrészt az Erdélyi

kérdésévé nőtt. Ez akadályozta meg a császárt abban, hogy a spanyol örökösödési háborút Ausztria és a német birodalom történetének fordulópontjává tegye. Ha Ausztria megvalósítja célját, Közép-Európa központi hatalmává lép elő... Rákóczi kitarása Franciaország és az európai történelem szempontjából nagyjelentőségű volt tehát. ... Ha nincs Rákóczi, a francia hegemónia már a XVIII. század elején összeomlik." Aretin, Karl Otmar von: Kaiser Joseph I. zwischen Kaisertradition und österreichischer Grossmachtpolitik. *Historische Zeitschrift*, 215 (1972) 528–606. Magyarország és I. József császár politikája. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. (Szerkesztette: Benda Kálmán) Budapest, 1980. 43.

⁴ *II. Rákóczi Ferenc Önéletrajza* (Confessio peccatoris.) Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága (Feltárta és sajtó alá rendezte: Grisza Ágoston). Budapest, 1876. 71.

⁵ Defoe, Daniel: *The Two Great Questions Consider'd. I. What the French King will Do, with Respect to the Spanish Monarchy. II. What Measures the English ought to Take*. London, 1700.

⁶ A könyvtáryi irodalomból: Braubach, Max: *Der Westfälische Frieden*. Münster. 1963-1965.; Hövel, E. (Hrsg.): *Pax Optima Rerum. Beiträge zur Geschichte des Westfälischen Friedens 1648*. Unter Mitwirkung von J. Bauermann; B. Peus unv. Münster. 1948.; Dickmann, F.: *Der Westfälische Frieden*. Münster, 1959.; Duchhardt, H. (Hrsg.): *Zwischenstaatliche Friedenswahrung im Mittelalter und Früher Neuzeit*. Wien-Köln, 1991.; Bély, Lucien: *Vers un équilibre Européen*. In: Bély, L. – Bercé, Y. M. – Meyer, J. – Quatrefages, R.: *Guerre et paix dans l'Europe du XIIe siècle*. Paris, 1991. 279-362

Fejedelemség is helyet kapott a vesztfáliai békében. Erdély, az akkor még török protektorátus alatt élő ország következetesen kiépítette diplomáciai és kulturális kapcsolatait a keresztény világgal, minden üldözött népet és vallást befogadott, toleráns valláspolitikát vitt, és kezelni tudta a török kérdést, tehát a vesztfáliai béke Európájában a térség stabilizáló tényezőjének számított.⁷

Másrészt 1648 azért volt döntő jelentőségű Magyarország történetében, mert a vesztfáliai béke lehetőséget adott, hogy a kereszténység egyesítse anyagi és szellemi erőit, hogy visszaszorítsák az Oszmán Birodalom határát Magyarországra közepéről a Balkán küszöbére. Azonban a vesztfáliai békének volt egy különösen sérülékeny pontja: a ma Közép-Európának nevezett régió. Csehország abszolút vesztes maradt, Lengyelország állandó fenyegetettségben élt. A vesztfáliai béke korlátozta a császár hatalmát a német fejedelemségek fölött. A keleti régióban az Oszmán Birodalom határa kritikus zónát alkotott, amely Ukrajnától Horvátorszáig húzódott, szociális és politikai feszültségekkel és állandóan kitörő fegyveres harcokkal. Európában általában azt várták a vesztfáliai békétől, hogy a keresztény országok félreteszik ellentéteiket, és egyesítik erőiket a török ellen.

Csakhogy a török háború kérdésében a magyar politikai elit és a Habsburg Birodalom döntéshozói között nem volt egyetértés. A Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség érdeke azt kívánta, hogy mielőbb, lehetőleg azonnal szabaduljon meg a török hatalomtól; Zrínyi Miklós (1620-1664) és köre óriási erőfeszítéssel és együttműködve a Rajnai Ligával elérte, hogy 1664-ben létrejött a nemzetközi török ellenes szövetség és megindult a sikeres háború. Ezzel szemben a Habsburg-kormányzat erős hatalmi csoportja, a kancellári tisztségbe emelkedő jogász, Johann Paul Hoher (1616–1683) vezetésével az abszolutista államrendszer kiépítése érdekében a török hatalommal a statusquo fenntartását tekintette célszerűnek, és keresztülvitte, hogy Lipót császár a szövetségeselek tudta nélkül békét kötött. Hoher és köre, többek között a tehetséges gazdasági szakember, Joachim Becher (1635–1682) az egységes Habsburg Birodalmat szélsőséges, önkényes módszerekkel kezdték kiépíteni, az államérdek, a „*raison de stato*” korszerű elvének jegyében. A török–Habsburg kereskedelmi szerződés a vasvári béke (1664) alapján, az *Orientalische Handelscompagnie*, az állandó hadsereg, a bürokrácia, az ellenőrzött diplomácia, az állam önkifejezési formái, és a reprezentáció barokk pompája összességében az erős nagyhatalmat szolgáltatta. Az állami jövedelem évi 4 millióról 16 millióra emelkedett, és a „milliók tánca” csak a Bécs oszmán ostromával (1683) provokált és a Szent Liga (1684)

⁷ Összefoglalóan szakirodalommal és forrásokkal: R. Várkonyi Ágnes: Erdély és a vesztfáliai béke. In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére*. (Szerkesztette: Draskóczy István) Budapest, 1994. 187–198.

erőivel meginduló háborúval következett be.⁸ Hocher és köre a visszafoglalt Magyarország jövőjét az egységes Habsburg Birodalomba tagolva tervezték.

A két elveszett évtized és a Habsburg abszolutizmus következményeit Magyarországon egy kortárs író labirintus-helyzetnek nevezte. A labirintus-képzet a kor kedvelt toposza, jelzi a nagy változásokat átélő XVII. század súlyos nehézségeit. Az 1950-es – 1970-es években a krízisek évszázadának nevezték, ma az évszázadra, főleg a második felére inkább jellemző meghatározás: küzdelem a stabilitásért.⁹ Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség politikai elitje kereste a kiutat, társadalmának minden rétege küzdött a túlélésért. Az országot 1526 óta rengeteg kár és veszteség érte, de nem ment tönkre. Élt, amint lehetett, és ahogy lehetett a két nagyhatalom, az Oszmán és a Habsburg Birodalom közé ékelt helyzet lehetőségével. Kihasználta az európai hatalmi viszonyok és a Habsburg-kormányzat vezető köreinek, a hivatalnoki és a katonai elit tagjainak politikai megosztottságából következő lehetőségeket, és befogadta a megújuló Európa értékeit. Kialakította az anyanyelvi kultúra, a vallási megújulások, a toleráns, befogadó politika, a merkantilizmus, a kora újkori iskolarendszer kiépítésének követelményeit. A főméltóságok és a magyar politikai elit a Királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben kompromisszumokat kötött, és szívósan élt a kereskedelem lehetőségeivel; a só, a réz, a bor, a marha kereslete nem csökkent, az árak némi időszakos stagnálással, de általában emelkedtek. Amit az ország anyagiakban és emberben áldozott a török területeket visszafoglaló háborúban, az lélekszámának, hozzávetőlegesen 4 milliós lakosságának arányait messze meghaladta. Az Erdélyi Fejedelemség titkos szerződés alapján nyújtott jelentős összeget és élelmet a katonaság ellátására, hogy Magyarország kiszabaduljon a keleti despota másfél évszázados hatalmi szférájából. Az Oszmán Birodalom európai befolyásának megszűnése azonban nemcsak Magyarországot, hanem Lengyelországot, Moldvát, Havasalföldet, Oroszországot, sőt közvetett módon Svédországot is érintette, és megváltoztatta a térség erőviszonyait.

Nyilvánvaló lett, hogy a vesztfáliai béke létrehozói nem számoltak a kérdéssel, hogy mi lesz Közép-Európa keleti régiójában a török kiűzése után. Ez a körülmény azzal együtt, hogy a spanyol király végrendeletében XIV. Lajos unokájára hagyta birodalmát, új helyzetet teremtett a hatalmi egyensúly értelmezésében, és felgyorsította a hatalmi erőviszonyok átrendezésének folyamatát. Anglia és Hollandia a hatalmi egyensúly megteremtése érdekében döntött úgy, hogy

⁸ Hassinger, Herbert: *Johann Joachim Becher 1635-1682. Ein Beitrag zur Geschichte des Merkantilismus*. Wien, 1951.; Bérenger, Jean: A Habsburg hatalom gazdasági alapjai a XVII. század végén. In: *Európa és a Rákóczi – szabadságharc, i. m.* 1980. 119–136.; Evans, R. J. W.: *The Making of the Habsburg Monarchy 1550–1700. An Interpretation*. Oxford, Clarendon Press, 1979.

⁹ Rabb, K. Theodore: *The Struggle for Stability in Early Modern Europe*. Oxford University Press. New York, 1975.

nem Franciaország, hanem a Casa Austriaca oldalán száll be az egész Európát átfogó háborúba.

2. Magyarországnak ekkor a 17-18. század fordulóján két nagy történelmi kihívásra kellett válaszolnia. Milyen legyen az ország berendezése a török kiűzése után, és hol, hogyan találja meg helyét az ország az új Európában?

Alternatív megoldások kínálóztak. A egyik a Habsburg-berendezkedés volt. Mellőzve a közismert tényeket, két körülményt emelek ki. Az egyik: a kormányzatban a politikai vezetést kezébe ragadó csoport a Királyi Magyarországot és az Erdélyi Fejedelemséget betagolta a Habsburg Birodalomba. Megszüntették az önrendelkezés országos és helyi, világi és egyházi, polgári és katonai intézményeit. Felszámolták az önrendelkezés gazdasági és intellektuális bázisait. Az alkotmány megváltozott; a választott királyságot a Casa Austriaca örökös királyságává tették; úgy hogy a király megállapodott az ország főméltóságaival: a magyarok kezébe helyezi a visszafoglalt ország berendezését. A királyi szót azonban nem tartották meg.

A háborút lezáró béketárgyalásokon a magyarok nem vehettek részt, a törvények ellenére sem.¹⁰ A tárgyalásokat közvetítő angol követ, Sir William Paget ragaszkodott volna az Erdélyi Fejedelemség állami önrendelkezésének rögzítéséhez a béke szövegében, amint azt Lipót császár többször is szavaltotta. Ennek ellenére a békeokmány a Fejedelemséget a fegyverjog alapján a császár birtokának nyilvánította. A karlócai békét Rákóczi Manifestumában így jellemezte: „*sine nobis, de nobis concluduntur*” – rólunk döntöttek, nélkülünk.¹¹

¹⁰ „A törökkel megállapítandó vagy kötendő békére.” 1662/4., „a törökkel való békét ... magyar tanáccsal kell tárgyalni s intézni. S magának a békének pontjait is a megyék ünnepélyesen kihirdessék”, „A török udvarban az ott rezidenciát tartó császári biztos mellé az ország ügyeiben magyar biztost, a császári követ mellé született magyar követet rendeljenek és a magyar követnek a császári követtel egyenlő intézkedési hatalma legyen.” 1681/1-3. – Tiltakozásokról, hogy a vasvári béke megkötéséből és ratifikálásából kihagyták a Királyi Magyarország főméltóságait: R. Várkonyi Ágnes: A Wesselényi szervezkedés történetéhez. 1664–1671. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. (Szerkesztette: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György) Budapest, 2002.423–460.; A kérdés teljes irodalmát újabban összefoglalta: Siptár Dániel: „Sine nobis de nobis” A békekötés, mint a Rákóczi szabadságharc kiobbantásának oka és célja. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa*. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára. (Szerkesztette: Tamás Edit) Sárospatak, 2003.II. 217–242.

¹¹ A kifejezés nem új a magyar politikai kultúrában. A vasvári békét a magyar főméltóságoknak bejelentő 1664. november 25-re összehívott és december elején megtartott bécsi tanácskozáson a magyarok véleményét közli: Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. (Bevezette, szerkesztette: Hausner Gábor, fordította: Iványi Emma) Budapest, 1989. 191. V. ö.: R. Várkonyi Ágnes: A Wesselényi szervezkedés történetéhez. I. m. 443–444.; Elsőként Siptár Dániel exponálta a kérdést, hogy a Recrudescuntba Rákóczi vagy Ráday Pál megfogalmazásával került be, mivel Bercsényi Miklós 1703. június 15-én Varsóban Bonnac márkinak átnyújtott Emlékiratában ugynezzel a kifejezéssel élt. Siptár, 2003. 222–223.; Vizsgálatai megerősítik, hogy mivel Bercsényi Emlékirata franciául készült el, nagy biztonsággal állítható, hogy a szöveg Rákóczitól származik.

A Habsburg-berendezkedés másik következménye abból adódott, hogy a központi hatalom minden jó szándékú terve ellenére sem tudta a belső nyugalmat és az ország működőképességét biztosítani. A kormányzat polgári és katonai szektorai egymásnak ellentmondó intézkedéseket hoztak, a kereskedelmi monopóliumok, a kettő, majd négy millióra emelt adók, s a katonai önkény jelentős rétegeket szorított marginalitásba, a társadalom alatti létbe. Érdemben a Habsburg-kormányzat nem tudta az adóviselésbe bevonni a kiváltságos rétegek felsőbb köreit, már csak azért sem, mert a visszafoglalt területeken a nagy birtoktesteket az indigenák és a császári hadsereg főtisztjei kapták meg elmaradt fizetésük fejében. A Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség betagolását a Birodalomba az egységes császári hadsereggel, a Királyi Magyarország haderejét felszámoló reformmal kívánták megvalósítani.¹² Az egyvallású ország megteremtésének koncepcióját a protestáns egyházak működésének erőszakos korlátozásával, sok esetben a politikai célt vallási ügynek feltüntetve lényegretörően kezdték megvalósítani.¹³ A központi hatalom is megosztott volt, érdekeiket változatos eszközökkel egymás ellenében érvényesítették. A berendezkedésnek ezek a módszerei végsőig kiélezték a társadalmi és a vallási ellentéteket. 1700 körül már Erdélyben és a Királyságban egyaránt anarchikus viszonyok uralkodtak: a kamarai hivatalnokok, sótisztok, vámosok nem lehettek biztonságban, az adószedők elöl a lakosság elmenekült, s bujdosók csapatai támadták meg a császári őrségeket. Kisebb-nagyobb helyi felkelések robbantak ki.¹⁴ A kormányzat egyetlen megoldást ismert, a katonai erőt. Az ország működésképtelenné vált.

A magyar politikai elit több tervet is készített a bajok orvoslására, kompromisszumok sorozatát próbálta végig a központi kormányzattal, hogy nyugalmat teremtsen az országban. Ezek a memoriálék és opiniók nem értek célba. Polgárháborús helyzet alakult ki. Károlyi Sándor Emlékirata jól jellemzi a viszonyokat.¹⁵

¹² Újabbban: Czigány István: Az új katonai berendezkedés Magyarországon. *Hadtörténelmi Közlemények 116* (2003) 3–4, 714–741.; Zachar József: A magyar katonaság a Hegyaljától a Tiszahátig. 1697–1703. *Hadtörténelmi Közlemények 116* (2003) 3–4, 742–758.

¹³ Benczédi László: Kollonich Lipót és az Einrichtungswerk. In: *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején*. Szerkesztette: Praznovszky Mihály – Bagyinszky I. Salgótarján, 1987.; Újabbban: S. Varga Katalin: *Vitetnek ítélőszékre ... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Kalligram, Pozsony, 2002. A per koncepciójás jellegéről: Mezey Barna a könyv bemutatóján elhangzott méltatása.

¹⁴ A nagy szakirodalomból újabbban a császári rendeleteket ismerteti Csatóry György: Ugocsa vármegye a Rákóczi-szabadságharcban. Kézirat.

¹⁵ Magyar András: A parasztság helyzete, Habsburg-ellenes és antifeudális harca a XVII. század fordulóján Máramaros tartományban. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Ser. IV. Fasc. 1.* 1961. Cluj.; Az egyik legjelentősebb kompromisszumos javaslat Bercsényi Miklós aláírásával a tizenhárom vármegye Puncta Instantiarum című, 1696. február 10-én keltezett javaslata volt, többek között az adó igazságos kivetését, a katonai beszállások mérséklését, a sómonopólium feloldását, a pénzdevalvációnak az örökös tartományokéval egyenlő kezelését kéri. V.ö.:

A másik alternatíva súlyos, összetett feladat: Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség önrendelkezésének, a korabeli kifejezéssel „*a magyar nemzet szabadságának*” a megteremtését kívánta, s ami ezzel összefüggött, az ország korszerű berendezésének kialakítását követelte. Rákóczi és köre, művelt, nyugati egyetemeket végzett, kereskedelmi és más vállalkozásokkal élő nemesek, főurak, a városi elit polgárai, kényszerhelyzetben cselekedtek. Az ország létét végző problémát kellett megoldaniuk. Elképzelésükről II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós Memorialéi tájékoztatnak. 1700 és 1703 között a francia és a lengyel királynak benyújtott terveik, vagy a lengyelországi francia követ, Du Heron, majd kiutasítása után a svédországi francia követ Bonnac márkí tárgyalásain kifejtett javaslataik szerint azt kívánták elérni, hogy az európai háborút lezáró békébe foglalják be a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség önrendelkezésének ügyét. Kössenek szövetséget Magyarország új kormányzatával, és vegyék be az univerzális békerendszerbe.¹⁶ Legitim kormányzatot létrehozni csak a császári katonasággal megszállt ország elfoglalásával lehet. Pénzt, kiképzett katonaságot és diplomáciai támaszt azonban Rákóczi és Bercsényi sehonnan sem tudtak szerezni, és fejükre vérdíjat kitűző császári köröző levelekkel árasztották el.

Egyetlen lehetőség kínálkozott, 1703 tavaszán, amikor néhány jobbágy és kisnemes, egykori Thököly-katona kereste fel Rákóczit, és tájékoztatta, hogy Magyarország észak-keleti részén, a Felső-Tisza vidékén felkelés készül: „*a föld népe kész, csak legyen feje.*” Rákóczi tudatában volt, milyen kockázatot vállalt. Idézem néhány megfogalmazását: „*a józan ész ellen cselekedtem*”, és átléptem „*az ésszerűség határát*”, úgy „*mint Caesar a Rubicont.*”. A lényegét leginkább Montmejan abbénak, a varsói lazarista rendház főnökének 1708. január 2-án írt hosszú levelében úgy fejezte ki: „*megvédtem szeretett hazámat lázadásuktól*”

R.Várkonyi Ágnes: Kompromisszumtól a szabadságharcig. *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003) 3–4. 701–707.

¹⁶ Bercsényi 1701. augusztus 4. Du Heron 1701. november 16. jelentéséhez mellékelt emlékiratai. Rákóczi és Bercsényi 1703. június 15. emlékiratai. Az eredeti iratok: a Francia Külügyminiszteri lt. Hongie, Tome 9., pièce 4. Másolata: MTA Könyvtár Kézirattára másolatgyűjteményében. Részletes tartalmi kivonatban először közölte: Thaly Kálmán: *A székesi gróf Bercsényi család története II. köt.* Budapest, 1887. 360–362, 368–379, 392–397, 505–507.; Teljes terjedelemben közli: Lukinich Imre: *II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára I. köt.* Budapest, 1935. 405–419, 424–430.; Rákóczi és Bercsényi közös válasza Du Heron kérdéseire. 443–417. Indokolt a megállapítása, hogy a Bercsényi-emlékiratok nem saját egyéni véleményeket tartalmaznak, mivel sok részletük megegyezik a Rákóczi Vallomásaiban leírottakkal és a Longuevalnak adott utasítással. Tehát a memorandumokban Rákóczi koncepciója nyert megfogalmazást. Lukinich, 1935. I. kötet 14–17.; V. ö.: Köpeczi Béla: *A Rákóczi – szabadságharc és Franciaország.* Budapest, 1969.; Perjés Géza: A Rákóczi összeesküvés tervei a háború megvívására. In: *Rákóczi-tanulmányok.* (Szerkesztette: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R.Várkonyi Ágnes) Budapest, 1980. 123–140.

(*értelemszerűen a parasztfelkeléstől*).¹⁷ Valóban, ha 1703 tavaszán nem élnék ezzel az utolsó lehetőséggel, az ország véres polgárháborúba sülyed, férfilakosságát kiviszik a nyugati harcterekre, és a spanyol örökösödési háborút lezáró európai békekötés már az egykori országot is magábanfoglalt Habsburg Birodalmat ratifikál. Tehát Magyarország betagolását a Birodalomba nemzetközi béke pecsételi meg. Ily módon a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség mint integer állam nem tényező az európai hatalmi erőegyensúlyban. Sőt a megnövelt Habsburg Birodalom egyoldalúan befolyásolja az erőviszonyokat.

Munkatársaival együtt Rákóczinak különleges feladatot kellett megoldania. Népfelkelésből szerveztek országos szabadságharcot, és a társadalom legalsóbb rétegeivel indított szabadságharc segítségével hoztak létre új magyar államot. Tudták, hogy Magyarország állami berendezkedése nem folytatható ott, ahol a középkori ország élete a mohácsi katasztrófa következtében megszakadt (1526).

Rákóczi államférfiúi habitusára jellemző, hogy különlegesen egyesültek benne a magyar hagyományok és az európai korszerű követelmények.¹⁸ Munkatársai a kor államelméleti irodalmából, Bodin, Machiavelli, Justus Lipsius, Grotius, Puffendorf műveiből és gyakorlati tapasztalatokból szűrték le a kormányzás tudományát. A magyar politikai kultúrában pedig erős hagyományai voltak, hogy a másfél évszázadon át külön hatalmak alatt élő országrészek egyesítése belső reformokat kíván.

Rákóczinak meg kellett teremtenie a katonai fegyelmet, megnyernie a vármegyei nemességet, kialakítania a jobbiztonságot.¹⁹ Fegyverekre, szervezett hadellátásra és mindenekelőtt működőképes gazdaságra volt szükség.²⁰ Létre kellett hoznia Rákóczinak körével együtt a megbízható és szakszerű civil adminisztrációt, vissza kellett adnia az egység sérelme nélkül az elkobzott birtokokat, meg kellett indítania a kereskedelmet, a pénzverést, fel kellett építenie a diplomáciát, a nemzetközi tájékoztatást. Mindezt az egész Európát fegyverbe kényszerítő háború közben, amikor az egész térség már évek óta pénzügyi válságát

¹⁷ II. Rákóczi Ferenc fejedelem Montmejan abbénak. Kassa, 1708. január 2. In: *II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei*. (Közlő: Köpeczi Béla) Budapest, 1958. 148.; A tiszaháti felkelés társadalmi összetételéről új megközelítésben: Mészáros Kálmán: A tiszaháti bujdosómozgalom és vezéralakjai. *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003) 3–4. 759–775.

¹⁸ Olvasmányairól és műveltségéről: Zolnai Béla: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest é. n. (1943.); Heckenast Gusztáv: *II. Rákóczi Ferenc könyvtára, 1701. Irodalomtörténeti Közlemények* 62 (1958) 25–36.; Köpeczi Béla: *Döntés előtt*. Budapest, 1982.

¹⁹ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 1876. 132–133.; Mezey Barna: A jogélet a Rákóczi-szabadságharcban. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa*. i. m. 2003. I. köt. 337–358.

²⁰ Bánkúti Imre: *A kuruc függetlenségi háború gazdasági problémái 1703–1711*. Budapest, 1991.; Kovács S. Tibor: A Rákóczi-szabadságharc fegyverei. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa* i. m. 2003. I. köt. 311–316.

éli.²¹ Csak néhány fontosabb mozzanatot említhetnek. Kialakították a központi kormányzati testületeket: a Consilium Aulicumot,²² később a Senatust és a Consilium Oeconomicumot. Az Udvari Tanács (Consilium Aulicum) kormányzó testület, tagjai, Ráday Pál, (1677-1733) Bulyovszky Dániel (?-1714), Kajali Pál (1659-1710), Radvánszky János, (1666-1738) Jánoky Zsigmond (?-1709), Szirmay András (1656-1723), a fejedelem mellett tanácsadói és végrehajtó feladatokat láttak el.²³

Elkezdték az állandó hadsereg megszervezését oly módon, hogy a fegyvert fogó jobbágyok családjukkal és utódjaikkal együtt szabadságot nyernek a földesúri függésből.²⁴ Létrehozták a panaszfelvételi irodát, sebesült katona, szegény jobbágy, elesett vitéz özvegye, nincstelen, koldus, és kárvallott kereskedő egyaránt közvetlenül fordulhatott a fejedelemhez, s kérésére többnyire egy hónapon belül választ is kapott.²⁵

Új formulában fogalmazták meg állami testületüket. A szabadságért összefogott négy rend, a világi és az egyházi főrend, a vármegyék és a városi polgárok konföderációjába a szécsényi országgyűlésen (1705) befoglaltak két, eddig kiváltsággal nem rendelkező testületet, a mezővárosok és a hadsereg képviselőit. Törvényt hoztak a lelkiismereti szabadságról. Rendezték a templomokért, birtoklásuk körül folyó csaknem egy évszázados vitát a különböző vallásfelekezetek között. Úgy döntöttek, hogy a templom a többségben lévő vallásukat illeti meg, de úgy, hogy a többség köteles volt a kisebbség számára újat építeni. Mivel a templomok voltak a centrumai az anyanyelvi műveltségnek, s olyan országban, ahol több etnikum élt együtt, joggal nevezte ezt a törvényt az első kisebbségvédelmi törvénynek Benda Kálmán (1913-1994). Az évtizedek óta elhúzódó és

²¹ Ulrich Attila: Pénzügyi problémák a Szepesi Kamara területén a 17. század második felében. In: *Numizmatika és társadalomtudományok*. III. Budapest, 1999. 253-260.

²² Köpeczi – R. Várkonyi: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 1955. 134-136.; R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi állama és Nógrád vármegye. *Nógrád vármegyei múzeumok évkönyve* 22 (1976) 39–62.; Heckenast Gusztáv: *II. Rákóczi Ferenc Udvari Tanácsa. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXXVII.* (Szerkesztette: Veres László, Viga Gyula) Miskolc, 1999. 559–570.

²³ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest, 1955. 134-135.; Heckenast Gusztáv: *II. Rákóczi Ferenc Udvari Gazdasági Tanácsa (Consilium Aulico-Oeconomicum)* In: *A gazdaságtörténet kihívásai. Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára.* (Szerkesztette: Buza János, Csató Tamás, Gyimesi Sándor) Budapest, 1996. 61–68.; Uő: A Rákóczi-szabadságharc szenátusa. In: *Molnár Mátyás Emlékkönyv*. Készült a Vay Ádám Múzeum alapítója születésének 75. évfordulója tiszteletére. (Szerkesztette: Molnár Sándor, Németh Péter) Vaja, 1998. 34–40.; Kónya Péter: A Gazdasági Tanács (Consilium Oeconomicum) eperjesi adminisztrációjának működése. In: *A szabadságharc és Közép-Európa*, I. 2003. 171–182.

²⁴ R. Várkonyi Ágnes: A vetési pátensek. A jobbágykatonák védelme és tehermentessége Rákóczi államában. In: *Rákóczi-tanulmányok*. (Szerkesztette: Köpeczi Béla – Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes) Budapest, 1980. 11–31.

²⁵ Esze Tamás: *Kuruc vitézek folyamodványai. 1704–1710*. Budapest, 1955.

minden egyház hívének rengeteg szenvedést okozó valláskérdés megoldásának messzemenő nemzetközi hatása volt.²⁶

1705 tavaszán meghalt Lipót császár, és amint fia, I. József elfoglalta a trónt, azonnal félreállította atyja előregedett tanácsosait.²⁷ Kijelentette, a magyarok méltán fogtak fegyvert szabadságukért, és elfogadta, hogy államhatalmi szinten angol és holland közvetítéssel kezdjenek megegyezési tárgyalásokat. Rákóczi, akit az erdélyi rendek gyulafehérvári országgyűlése fejedelemmé választott, ragaszkodott hozzá, hogy nemzetközi garanciákkal állítsák vissza a Királyság alkotmányát és az Erdélyi Fejedelemség önállóságát. Ez viszont sértette a Casa Austriaca érdekeit. Gróf Wratislaw, Wenzel (1669-1712) kancellár a Barcelonában harcoló Károly főhercegnek, József öccsének helyzetüket így jellemezte: „*belekerültünk egy szörnyű Labirintusba.*”²⁸

Mi volt az Ariadne-fonal? Volt egyáltalán kiút ebből a kettős labirintusból? Ezzel előadásom befejező gondolatsorához értem. Vissza kell idéznem az tanulmányom bevezetőjében említett fejedelmi programot, azt, hogy a nemzet szabadságának kivívásával Európa közös ügyét is kívánja szolgálni. Röviden arról vázolok néhány gondolatot, hogy milyen alternatívát fogalmaztak meg Magyarországon helyéről a hatalmi egyensúlyra törekvő újkori Európában.

3. Nem Rákóczi az egyetlen, aki egységben látta az átalakuló Európát. Kijelentése, hogy „*az ország szabadsága csak akkor biztosítható, ha azzal a szomszéd is egyetért*”, akár a korabeli államelméletek toposzának is tekinthető.

Rákóczi tervei és törekvései, hogy konföderációt hozzon létre Közép-Európa államaival, már azokkal a problémákkal voltak kapcsolatban, amelyeket a modern Európának kellett megoldania. Ez magában foglalta, hogy Magyarország, az Erdélyi Fejedelemség, Horvátország, Morvaország, Szilézia, Lengyelország és Svédország konföderációja segítette volna ezeket az országokat a nagyhatalmak térhódításával szemben, és kereskedelmi megállapodással kötötte volna össze őket. A konkrét tervek természetesen módosultak a gyorsan változó katonai erőviszonyok szerint, de a lényeg ugyanaz maradt; Rákóczi soha nem hagyott fel azzal, hogy hangsúlyozza: ezeknek a kis országoknak az együttműködése stabilizálja belső viszonyaikat, és része lehet az európai hatalmi egyensúly megerősítésében. 1702-ben azzal érvelt Magyarország, Lengyelország és az Erdélyi Fejedelemség konföderációja érdekében, hogy ez „*biztosíthatná az eu-*

²⁶ Frey, Linda and Marsha: The Confessional Issue in International Politics: The Rákóczi Insurrection. In: *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv.* (Szerkesztette: Tusor Péter. Munkatársak: Rihmer Zoltán – Thoroczkay Gábor) Budapest, 1998. 432–441.

²⁷ Ingrao, Charles: *In Quest and Crisis: Emperor Joseph I and the Habsburg Monarchy.* West Lafayette, Purdue University Press, Indiana, 1979.

²⁸ Idézi Ingrao, 1979. 123.

rópai hatalmi egyensúly”.²⁹ A közép-európai országok konföderációjának tervét többször megismételte, alaposabban kidolgozta. Ez a konföderáció magában foglalt egy fontos elemet: a kisebb országok kölcsönösen vállaljanak garanciát egymásért, és együtt foglalják be őket az európai univerzális békébe, s ily módon hozzájárulhatnak a hatalmi egyensúly fenntartásához. Angliát érdekelte a terv. Rákóczi a közép-európai stabilitás kérdésére kereste a megoldást.

A tengeri hatalmak 1704-től egyre nagyobb intenzitással dolgoztak, hogy rendezzék a magyarországi viszonyokat. Anglia és Hollandia hittestvéreinek tekintette a Királyság és a Fejedelemség protestáns társadalmát. A Habsburg-kormányzatnak angol és holland bankházak adtak kölcsönöket, s fedezetül a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség réz- és higanybányáinak hozadékát kötötték le. A pamfletírók pedig vitriolba mártották tollukat, hogy Churchill, John, Duke of Marlborough (1650-1722) katonái a Habsburg Birodalomért hullatják vérüket. Mindemellett a gazdag forrásanyag alapján jól kimutatható, hogy a növekvő rokonszenv a szabadságáért küzdő Magyarország iránt azzal a felismeréssel volt összefüggésben, hogy az ország szabadsága tényező lehet, hosszú távon, az európai hatalmi egyensúly kialakításában. George Stepney (1663-1707) bécsi angol követ és a béketárgyalások mediátora személyes iratai tanúsága szerint valóságos tudományos elmélyüléssel készült fel, hogy reálisan ismerje a magyarországi és az erdélyi viszonyokat és hatékonyan vett részt az 1704 óta rövidebb hosszabb megszakításokkal, de mindvégig zajló fegyverszünetet, megbékélést előkészítő tárgyalásokban, majd 1706 nyarán a nagy reményekkel megindult béketárgyalások meghatározó személyisége volt.

1706 júliusában Stepney, amikor véleménye szerint a Hofburg merevsége miatt a tárgyalások megszakadtak, a következő jelentést küldte Nagyszombatból Robert Harley (1661-1724) miniszternek Londonba: a Habsburg-kormányzat nem hajlandó semmi engedményt tenni az Erdélyi Fejedelemség függetlensége visszaállítása érdekében „*ez pedig annyit jelent, hogy fejszét fognak a fa gyökerére. S aki oly szerencsés, hogy szabad kormányzat alatt élhet, nem nézheti más-ként mint mély aggodalommal, ha egy szegény népet (amelynek öthatoda a reformált egyházak híve) egy csapásra megfosztanak szabadságától s szolgaságra és jövődöbéli üldöztetésekre kárhoztatnak, noha erélyes és velük egy hitet valló mediáció járt közben érdekükben.*”³⁰

²⁹ Első áttekintése irodalommal: R. Várkonyi Ágnes: Közép-Európa II. Rákóczi Ferenc politikájában. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa*, I. 7–24.

³⁰ „This is laying the Axe to the Root of the Tree and any man who has had the happiness of living under a free Government cannot but be a little concerned to see a poor people (whereof 5 parts of 6 are of the Reform'd Churches) depriv'd of their Liberties at one Blow, and given up to servitude and future persecutions notwithstanding a Powerfull Mediation, of the same Profession with themselves, has been pleased to appear in their behalf.” George Stepney Sir Charles Harleynek, Tirmau, 20th July, 1706. AR II/III. 159.

Szekfű Gyula (1883-1955) jó szemére vall, hogy felismerte: az Erdélyi Fejedelemség Rákóczi politikájának egyik központi kérdését alkotta. Tévedett azonban, hogy nyitját nem az államférfi átfogó koncepciójában kereste, hanem úgy vélte, lelki igény, vallásos meggyőződés, irracionális vágyak miatt vonzódott a Fejedelemséghez.³¹ Bizonyos viszont, hogy Rákóczi erdélyi politikáját teljes realitásában csak a közép-európai országok összefogásáról alkotott koncepciója alapján érthetjük meg. Természetes, hogy ragaszkodott elődei örökségéhez, nagy hatással volt rá az 1704. június 8-i gyulafehérvári fejedelmválasztó országgyűlés, s megrendítette, hogy az erdélyi főurak és közemberek, a reformátusok és a jezsuiták egyaránt várták bemenetelét. Soha nem felejtette, hogy a marosvásárhelyi országgyűlés a haza atyja, a „Pater Patriae” névvel tisztelte meg. Nagyon is tisztában volt azonban az Erdélyi Fejedelemség geopolitikai helyzetével, történelmi jelentőségével és a jövő szempontjából kulcsfontosságú lehetőségeivel. A nehéz tárgyalások során többször is leszögezte, az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának elismerését kívánja, ő maga akár le is mond a fejedelmi címről. Közép-európai politikáját az európai hatalmi egyensúly követelményeivel és az Erdélyi Fejedelemséggel is összefüggésben fogalmazta meg.

Már 1704 elején, amikor Ráday Pál secretariust és Okolicsányi Mihályt (1659-?), az evangélikusok megbízottját követségbe küldte a svéd, a lengyel és a porosz udvarokba, a kizárólagos francia orientációtól eltérő, önálló külpolitikai akcióba kezdett. S bár minden jó politika többféle megoldással próbálkozik, következetes ragaszkodása a szabadságharc folyamán mindvégig az itt felvázolt konföderációs tervhez, jelzi, hogy többről lehetett szó, mint általános diplomáciai rutinfogásról.

Tisztában volt az erőviszonyokkal, és tudta, hogy az Erdélyi Fejedelemség önmagában gyenge és sérülékeny. Szórt adataink szerint éppen ezért Rákóczi már a szabadságharc megindulása előtt számolt a közép-európai országok összefogásának tervével.

A magyar államférfiak is tudatában voltak, hogy a spanyol örökösödési háború kétesélyes: a Habsburg és a francia győzelemmel egyaránt számolni kell. Amíg tehát az 1702. évi memorandumok szerint Rákóczi és Bercsényi a lengyel-magyar perszónáluniót francia segítséggel tervezték létrehozni, 1704-ben Rákóczi a lengyel földre beható svédek fölényhez alkalmazkodik, majd 1707-ben a térségben kialakuló orosz hatalmi befolyással számot vetve fogalmazza meg ugyanazt.

Az 1704 elején készült fejedelmi követutasítás a Habsburg Birodalomtól és Franciaországtól egyaránt független, kifejezetten közép-európai hatalmi tö-

³¹ „Az ő lelkében Erdély fogalma oly módon alakult ki, ahogy az a valóságban az ő idejében sohasem létezett. Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1913. 58–68, 228.

mőrülés elképzelését vázolta fel. Számításba vette a lengyelországi realitásokat, XII. Károly (1682-1718) svéd király elsőpró katonai erőfölényét.

A svéd királynak szóló előterjesztésben Rádaynak közölnie kell, hogy Svédország vegye fel Magyarországot a svéd – porosz szövetségbe és segítse a magyar-lengyel szövetség létrehozását. Feltételei pedig a következők: nem kér sem katonai, sem pénzbeli támogatást, csupán azt, hogy a megkötendő európai békében Svédország is garantálja Magyarország önállóságát, és hathatósan működjék közre a magyar – lengyel védelmi szövetség létrehozásában. S ami nagyon lényeges, mindezt közölje az angol és holland kormánnyal.³²

A porosz királynak előterjesztendő követi instrukció óvatosabb, hiszen Poroszország a spanyol örökösödési háborúban Lipót császár szövetségese. A követnek itt azt kell első lépésként elérnie, hogy a poroszok ne támogassák a császárt. Kiemelve a protestánsok érdekeit viszont ugyancsak azt kell a követnek hangsúlyoznia, hogy az önállóságát visszanyert Magyarország éppen úgy, mint régen, tényező lehet az európai hatalmi egyensúly kialakításában. Kéri tehát, hogy a kedvező alkalmat kihasználva kösse meg a szövetséget. Ha Ausztriával békét kötnek, garantálja Poroszország, hogy a császár megtartja a megállapodását a törvényes új magyar kormánnyal. A protestánsok nevében Okolicsányi Mihály külön előterjesztést adott be. Ismertette a protestánsok veszteségeit Lipót császár országglása idején, majd hangsúlyozta, hogy a szabadságharccal megváltozott a helyzetük. Végül egyházi köntösben megismétli a porosz királynak is előadott központi gondolatot: vegye fel, vagy vétesse fel a protestáns fejedelmek ligájába a magyar református és evangélikus rendeket, és vállaljon garanciát a békéért.

A lengyel tárgyalások iratai hiányosak. Ráday útja elején felkereste Elizabeta Sieniawska hercegnőt (1667-1729), a lengyelországi francia párt exponensét és Montmejan abbét, a francia lazarista misszió főnökét. A volhiniai, orosziai, krakkói és belzi lengyel palatinátus rendjeihez Platthy Sándor (1677-1717) tanácsost, a Consilium Aulicum tagját küldte Rákóczi, azzal a feladattal, hogy a hadak fegyelmezetlensége miatt a határ menti sérelmeket orvosolja és stabilizálja a viszonyokat. Ugyanakkor közvetítenie kellett Rákóczinak február 6-án, tehát a Ráday elindulásával egy időben kelt igazságszolgáltatást ígérő levelét, s azt, hogy fel kívánja idézni a két nemzet közös királyok alatti békés életét. Ez utóbbi kijelentés értelmezhető úgy, hogy Báthory István királyságára vonatkozik. Véleményem szerint azonban nem valószínű. Már tisztázták, hogy a szövetség független attól a meghívástól a lengyel trónra, amelyet Rákóczi Emlékiratában tévesen 1703-ra tett.³³ A szabadságharc országos feladatai miatt és azért

³² Ráday Iratok I. 125.

³³ Tomasivškyj István: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez. Márki Sándor monográfiája kapcsán. *Századok*, 1912. (46) 113-127, 192-208., 758-772.

sem vehette komolyan Rákóczi a meghívását a lengyel trónra, mert sok volt a jelölt, s tudnia kellett XII. Károly szándékáról is.

A lengyelországi viszonyokat Rákóczi és Bercsényi több forrásból is jól ismerte, és a hírek, tájékoztatások hitelességét is ellenőrizhette. Az ország váltólázias állapotát „az anarchia évtizedei”-ként is jellemzik a történetírók.³⁴ 1702-ben Rákóczi és Bercsényi személyesen élték át a hirtelen változások egyikét, amikor II. Ágost (1670-1733) a svéd előrenyomulás miatt és a hatékony Habsburg-diplomácia eredményeképpen Lipót császárral kötött szövetséget (1702. január 16. – március 11.). Tudták, hogy a varsói konföderáció svéd elvárásnak is engedve 1704. február 14-én megfosztotta II. Ágostot királyi méltóságától, s az interregnumot 1704. április 19-én kihirdette, de már jóval előbb több királyjelölt neve is forgott a különböző hatalmi csoportok terveiben: Sobieski Jakab, majd Sobieski Alexander, továbbá a Conti herceg, a francia király jelöltje, Sieniawski, Ádám nagyhetmán (1666-1726), aki a francia-barát lengyel párt támogatását élvezte. Rákóczi nyilván azért utalt arra az időre, amikor a két országot közös uralkodó kormányozta, mert a lengyeleknek a régi békés életet kívánta.

Több mint elgondolkoztató, hogy a nagyon részletes svéd és porosz követi utasításban fel sem merül Rákóczi esetleges személyes aspirációja a lengyel trónra. Miről tárgyalt Ráday Sieniawskával? Erre vonatkozóan egyelőre közvetlen forrással nem rendelkezünk. Csupán annyiban következtethetünk az esetleges megbeszélésre, hogy Ráday közölte Sieniawska hercegnővel Rákóczi elgondolását, esetleg Rákóczi maga is írhatott a négyes szövetség tervéről. Ha pedig Sieniawska valóban javasolta volna, hogy „adják a lengyel koronát Rákóczinak,”³⁵ elképzelhető, hogy Rákóczi erre felelt. Az ismert dokumentumok alapján pedig nagy biztonsággal állítható, hogy Sieniawska kevésbé megalapozott és esélytelen ötletét Rákóczi aligha vehette komolyan. Mivel pedig tudták, hogy a térségben katonai fölényrel rendelkező svéd király kezében volt a szövetség ügye, a királyválasztást sem képzelhették el befolyása nélkül.

A négyes szövetség terve az európai hatalmi egyensúly gondolatrendszerében annyit jelentett, hogy ez a szövetség megteremti a térség stabilizációját, s ily módon tényező lehet az európai hatalmi egyensúly kialakításában. Védelmi erő lehet a térségben a nagyhatalmak törekvéseivel szemben, miként Magyarország a múltban a török és a Habsburg-hatalom között is ezt, lehetőségei szerint, megteremtette.

Ez a tervezet, tudomásunk szerint, a Habsburg-diplomácia gyors és hatékony megelőző beavatkozása miatt nem kapott pozitív visszajelzést, de egyértelmű elutasításban sem részesült.

³⁴ Szokolay Katalin: *Lengyelország története*. Budapest, 1996. 69.

³⁵ Jacek Staszewski: Lengyel – magyar politikai kapcsolatok a szabadságharc idején. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. 1980. 59.

Rákóczi merőben új tájékozódása jeleire George Stepney azonnal felfigyelt. Jelentéséből tudjuk, hogy a bécsi svéd követ április 10-én volt audiencián a császárnál, és felajánlotta a király mediációját, közvetítését. Lipót kitérő válasza, hogy gróf Kinsky kancellárral tárgyalja meg az ügyet, a kormányzati mehanizmus rendjéből következett. Bár tartózkodását, hogy protestáns uralkodó közvetítését fogadja el, eleve sejteni lehetett.³⁶

Varsóban június 2-án Ráday Pál, mint Rákóczi követe is jelen volt a választáson, amikor a svéd király jelöltjét Leszczyński Szaniszlót (1677-1766) a lengyel rendek egy része uralkodójának kiáltotta ki. A diplomáciai szokásokhoz képest is külön jelentősége van annak, hogy Rákóczi gratulált az újonnan megválasztott királynak, és biztosította együttműködési szándékáról.

1705 tavaszán a lengyel és a svéd udvarba küldött követségnek adott instrukciója még alaposabban megvilágítja Rákóczi szándékát az európai hatalmi egyensúly rendszerébe illeszkedő közép-európai konföderáció megeremtéséről. Ráday az erdélyi fejedelemmé választott Rákóczi utasításaival azután indult el május végén az időközben Boroszló közeléig jutott és Rawiczon telelt XII. Károly udvarába, miután megérkezett a hír, hogy az „észak oroszánjának” is nevezett svéd uralkodó Leszczyński Szaniszló királlyal együtt indul Krakkóba, az összehívandó országgyűlésre.³⁷

Rákóczi a svéd királyhoz küldött Ráday Pál számára 1705. április 30-án Egerben keltezett követi utasításában a Közép-Európa-i konföderáció tervét vázolta fel. Magyarország elszakad az Ausztriai háztól és a létrehozandó államszövetséget az európai béke hagyná jóvá.³⁸ Rádaynak ki kell fejtenie, hogy a lengyel-svéd-magyar szövetséggel megerősített két ország, Magyarország és Lengyelország együttesen olyan erőt képvisel, amely képes ellenállni a Habsburg Birodalom hódító törekvéseinek. Tájékoztassa a svéd uralkodót, hogy a selmeci béketárgyalások alkalmával előadta tervét a tengeri hatalmak tárgyalásokat közvetítő követeinek, eszerint az európai hatalmi erőegyensúly kialakításában a közös érdeknek és a protestánsok igényeinek jobban megfelelné, ha Magyarország szövetségre lépne a svéd és a lengyel királlyal. Anglia és Hollandia követei nem zárkóztak el a terv elől. Rákóczi hangsúlyozza, hogy a három szövetséget kötő ország ereje jobban biztosíthatná az európai hatalmi egyensúlyt, mint a Habsburg Birodalom. A követi utasításokra jellemzően alternatív terveket tartalmazó szöveg 4. pontja ismételten visszatér az európai erőviszonyok stabilizálásában a hármasszövetség jelentőségére. Kérje Ráday Öfelségét, hogy „javasolja Anglia legfenségesebb királynőjének és a hatalmas Holland köztársaságnak, hogy a három állam tervezett unióját, ennek segítségével egész Európának a keresztény fejedelmek közötti örök békének jövődöbéli állandóságá-

³⁶ Stepney Hedges miniszternek, Bécs, 1704. április 12. AR II/I. 235.

³⁷ Ráday levele feleségéhez, Kajali Klárához. Eger, 1705. május 27. Ráday Iratok, I. 267.

³⁸ Ráday Iratok I. 253-258.

*gát és a modern háború megszüntetését közvetítő alapját megteremtsék és a jelenlegi háborút e kikövezett úton helyesen vezessék el a legmegfelelőbb, igazságos békéhez.”*³⁹

A szöveg értelme nyilvánvaló: a három ország szövetsége fontos feltétele az európai hatalmi egyensúlynak, e térség nyugalma nélkül Európa békéje nem lehet teljes és teherbíró.

Hasonló szellemben utasítja a fejedelem Rádayt a lengyel királynak előadandó javaslatról. Ebben természetesen nagy hangsúllyal emeli ki a két ország közös múltját, de számol a korszerű követelményekkel. A most létrehozandó szövetségben a két ország között a szabad kereskedelmet kívánja biztosítani, a nemesek mindkét országban hasonló jogokat élvezzenek, és ne fizessenek határvámokat. Az európai hatalmi egyensúlyt nem fenyegeti, sőt erősíti Magyarország önállósága, miként azt a svéd királynak is kifejtette. A császár szövetségesei – vagyis Anglia és Hollandia – nem fogják ellenezni a hármas szövetséget, mivel ezek nem a császár, hanem a maguk előnyét tartják szem előtt. Ha pedig ez a háború az általános európai békével lezárul, a svéd-lengyel-magyar csapatok együttes erővel Oroszország ellen fordulhatnak.

Rendkívül jellemző Rákóczi törekvéseire követi utasításának záró része. Javasolja, hogy ezt a hármas szövetség tervet ne csak a krakkói országgyűlésen terjesszék elő, hanem közöljék a tengeri hatalmakon kívül a francia királlyal is. Ugyanakkor szükségesnek tartja, hogy Lengyelország ne szakadjon pártokra. Mivel Szaniszló királlyal szemben elég erős ellenzék áll, nem szeretné, ha Michał Radziejowski (1641-1705) bíboros felelevenítené az ő jelöltségének tervét, így Ráday viszi magával Rákóczi 1705. május 8-án Egerben keltezett, a primásnak írt levelét.⁴⁰

A következő években sem változott az alapvető szándék hogy, a közép-európai országokkal szövetséget hozzon létre a Magyar és az Erdélyi Konföderáció. Alkalmazkodva a hatalmi erőviszonyok viharos változásához Rákóczi úgy módosította szándékait, hogy érvényesíteni tudja eredeti elképzeléseit. Elsődleges indítéka, az ország önállóságának biztosítása szervesen összefüggött a közép-európai országok szövetségével, mivel ez nyújthat védelmet a nagyhatalmakkal szemben. Szervesen illeszkedik az európai hatalmi egyensúly követelményébe, s nemcsak egyetlen lehetőség, hanem biztosíték is, hogy ezek az országok ne legyenek kiszolgáltatva a nagy birodalmak hódításainak.

Az eddigiek alapján indokolt kérdés, hogy ha Rákóczi ilyen következetesen vázolta a közép-európai országok szövetségében az összefogás követelmé-

³⁹ „placeat suae majestati regiae projectatam ... trium regnorum unionem e re totius Europae futuram, quasi perpetuae pacis inter Christianos principes stabilitam, ac ad sopienda moderna bella mediatricem basim serinissimae Angliae reginae ac praepotenti Hollandiae reipublicae, ut modalitate suprascripta in effectum deducere conentur, proponere, ac modernum Europae bellum strata hac commode via in optatum pacis deducere effectum.” Ráday Iratok, I. 257–258.

⁴⁰ Fogalmazványa: MOL A Rákóczi-szabadságharc levéltára, I/1 Caps B, fasc 27.

nyét a nagyhatalmak terjeszkedésével szemben, miért kötött 1707 őszen szövetséget Péter cárral. Különösen, ha nem felejtjük el, hogy korábban Oroszországgal szemben vélte védelmi szövetségnek a lengyel-svéd-magyar szövetséget. Azon kívül, ami minden reális politikára jellemző, és Rákóczi politikájában is megfigyelhető, hogy követte a gyorsan változó katonai erőviszonyokat, alkalmazkodott a lehetőségekhez, és az eredeti tervét ennek alapján próbálta érvényesíteni. Ez kiderül a meglehetősen hosszúra nyúlt és részleteiben alaposan ismert, de ebből a szempontból még nem vizsgált orosz tárgyalásokból.⁴¹ Ezekben is megtalálható Rákóczinak Közép-Európa biztonságára vonatkozó szándéka. Már csak azért is érdemes ezt felidézni, mert az utóbbi időben többször találkozhattunk Rákóczi orosz szövetségének azzal a leegyszerűsített sematikus értelmezésével, amelyet az elmúlt negyven évben nem az igényes történészek, hanem a vulgáris aktualizálók írtak meg, s az akkor pozitív előjeleket most negatív előjellel váltják fel, de a séma marad.

Ismeretes, hogy a cár 1707. április 27-én, amint I. József császárt értesítette, Savoyai Jenő hercegnek ajánlotta fel a koronát.⁴² Nyilván számolva a visszautasítással, ugyanekkor készítette el utasítását David Corbea a lengyel korona és az orosz szövetség ajánlatával. A cárnak arra van szüksége, hogy érdekei szerint rendezze a lengyel trónkérdést. Instrukciója diplomáciai mestermű, sok tényezővel számol, és jól kellett ismernie Rákóczi korábbi szándékait. Felajánlott szövetségének feltétele az, hogy Rákóczi fogadja el a lengyel koronát. Ismertette ennek előnyeit és a visszautasításból származó hátrányokat, többek között a követnek elő kell adnia: „*A cár bizik Isten kegyelmében, hogy igazságos fegyverével és jó hadseregével (melyről kimutatást küld Rákóczinak) a háborút rövid idő alatt a fejedelem javára befejezi ... Azután szomszédi barátságban és szövetségben a kereszténység javára sok dolgot hajthatnak végre.*” Pénzt is felajánl, s szinte üres lapot nyújt Rákóczinak: „*a fejedelem meghatalmazott minisztere egyéb hasznos dolgokat is elintézhetne ...*” Közli, hogy kész békét kötni bizonyos feltételek mellett a svédekkel, és nemcsak kibékíti a magyarokkal a rácotkat, hanem melléjük is állítja őket a császár oldaláról. A cár május 23.-a előtt gyors választ, titkos írásos értesítést vár külön futárral.⁴³

⁴¹ Márki Sándor: *Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferencz szövetsége 1707-ben.* Budapest, 1913. – Köpeczi Béla: *Bercsényi Miklós és az orosz orientáció.* In: *Bercsényi Miklós és kora.* (Szerkesztette: Földesi Ferenc, Czeglédi Sándor) Hódmezővásárhely, 1993. 38-42.

⁴² Załuski: *Epistolae III.* 798–800. Közli: Márki, 1913. 411.

⁴³ Lelőhelyeinek, másolatainak pontos felsorolásával: Márki, 1913. 28–30. – A szövetségkötés részleteiről: Perényi József: *II. Rákóczi és I. Péter czár diplomáciai kapcsolatai a poltavai csata előtt.* In: *Rákóczi-tanulmányok.* (Szerkesztette: Sinkovics István, Gyenis Vilmos) Budapest, 1978. Új levéltári anyag alapján: Váradí Sternberg János tanulmányai: *Az 1707-es orosz-magyar tárgyalások előzményei.* Továbbá: Jemeljan Ukraincev (?-1708), Péter czár követe Rákóczinál. S végül: *Az 1707-es tárgyalások és az orosz - magyar szerződés.* Mindhárom tanulmány kiadva: Váradí Sternberg János: *Századok öröksége.* Budapest – Uzsgorod, 1981.; A kap-

1953. június 7-én Budapesten erről a kérdéstről tartott előadást J.V. Tarle, a francia műveltségű orosz történész, a szovjet Akadémia tagja, a nemzetközi történészkongresszuson a Rákóczi szabadságharc kezdete kétszázötvenedik évfordulója megemlékezésére szentelt ülészakon. Kijelentette: Rákóczi, akire „általában jellemzőek a magyar nép jó tulajdonságai”, akiben „mintegy vízcseppben a nap sugarai, úgy tükröződnek a magyar nép összes kiváló tulajdonságai”, amikor a cár meghívta a lengyel trónra, ajánlatára „egy ellentervet nyújtott be.” Rákóczi „ellenterve” a cárral szemben? Ilyesmiről addig nem lehetett szó a diktatúra viszonyai között. Feszült volt a légkör, és forró a korai nyár, a diktátor három hónapja halott, és suttozták, hogy Nagy Imre jön. Tarle elkezdte ismertetni Rákóczi ellentervét, hogy tulajdonképpen a cár fiát, az ifjú Alexej Petrovicsot ajánlotta a lengyel trónra. S hirtelen abba is hagyta.⁴⁴ A fejedelem „ellenterve” ugyanis ennél sokkal több volt és lényegében egészen más.

Rákóczi a cár ajánlatában felismerte a lehetőséget, hogy kikötéseket szabhat. Nedeczky Sándornak, a lublini országgyűlésre a cárhoz küldött követének a következő utasítást adta. Kelt a szerencsi táborban 1707. május 24-én. A cár meghívását „annál nagyobb megilletődéssel fogadta, mentül kevésbé vágyott a lengyel trónra. Hiszen hazája szabadságáért fogott fegyvert, legfőbb kötelességét hazája gondviselésének tartja. De fájó szívvel nézte Lengyelország felháborodott arcát is, mely annyi különféle álarc torzalakját viselte. ...” Eddig szótlanul kellett látnia a szomszéd rokon nép küzdelmeit, mert lekötötték saját hazájának gondjai. Most azonban nem hallgathat tovább. Ellenterve tehát így szólt: Inkább Lengyelország békéjét keresse Oroszország hatalmas cárja. Szaniszló királyt elismerte a császár, elismerték a franciák, a hollandok, az angolok és a poroszok királynak. Rákóczi úgy látja, hogy ha ő elfogadná a trónt, az újabb európai háborúra vezetne. József császár és a svéd király ürügyet látnak benne, hogy „Lengyelországot felosszák, Magyarországot leigázzák.” Szavai ugyanúgy Cassandra jóslatnak bizonyultak, mint George Stepney véleménye az állami önállóságát veszített Erdélyi Fejedelemségről.

Miután a francia király elismerte Szaniszló koronáját, – írta Rákóczi, ismerve a cár igényét a francia szövetségre – aligha akarhat újabb királyválasztást. „Adja vissza a cár Lengyelország szabadságát, erősítse meg annak trónját, segítsen a sanyargatott nemzetet, adjon a népnek biztonságot, magának dicsőséget, a kereszténységnek örökké tartó halhatatlan koronát ... A cárt inkább Lengyelország szabadságának szeretete, mint Szaniszló király iránti gyűlölete vezesse. ... A cár legnagyobb dicsősége az lenne, ha visszaadná a nyomorgatott Lengyelország szabadságát, s trónjára a lengyelek akaratával oly uralkodót emelne,

csolatok összefüggését a francia politikával részletesen ismertette: Köpeczi Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*. Budapest, 1966.

⁴⁴ Tarle, J. V.: Rákóczi és az európai nagyhatalmak. In: *A Rákóczi-szabadságharc történetéből*. A Magyar Történészkongresszus előadásából. 1953. június 6–13. 42.

ki szoros szövetségben élne vele. ...” A két ország királya és az Erdélyi Fejedelemség, ha szövetséget köt, az biztonságot nyújthat a török ellen. A rácokat pedig bírja rá, hogy letegyék a fegyvert, és a magyarok mellé álljanak. Végül azt javasolja, halassza el a cár a lengyel királyválasztást.⁴⁵

Rákóczi a cár második, 1707. június 8-án eléje került ajánlatára is fenntartásait fejtette ki. Mivel Lengyelország szabad állam, a cár semmiképpen nem akarhatja megcsonkítani szabadságát, és korlátozni a királyválasztást. Őt Lengyelország prímásának és nagytanácsának kell meghívnia, addig érvénytelen a cár meghívása, amíg a lengyelek maguk meg nem hívják.

Márki Sándor máig kétségbe nem vont, de meg sem erősített véleménye az, hogy Rákóczi az ónodi országgyűlést a francia-magyar-lengyel-orosz (esetleg porosz) szövetség reményében nyitotta meg. A magyar országgyűlés és a lengyel országgyűlés csaknem egy időben mondta ki az interregnumot: Ónodon 1707. június 13-án, Lublinban július 11-én. A magyarországi interregnum ki nyilvánításának hátterében a nagypolitikai érdeket már feltárták a történészek, Franciaország nem utolsósorban azért sürgette, mert Károly főherceg (1685-1740) elnyerte a spanyol koronát. De amint láttuk, a terv belső indítékból már 1705 elején felmerült. További magyarázattal szolgál, hogy a lengyel királyság és a Lengyelországgal kötendő szerződés meglehetősen bizonytalan volt még. Az interregnum kimondása abból állt, hogy hangsúlyozták, József örökös királyságát nem ismerik el, és a királyválasztást későbbre halasztják.

Az orosz tárgyalások irategyütteséből egyértelműen kiderül, hogy Rákóczi „ellentervében” olyan feltételeket szabott, amelyek Lengyelország integritását biztosítják, s emellett Magyarország-Lengyelország szövetségét más országokkal és a rácokkal is megerősítik. Különösen fontos ebben az összefüggésben Rákóczi 1707. augusztus 6-án Munkácson keltezett instrukciója Nedeczky Sándor és Klobusiczky Ferenc teljhatalmú megbízottaknak. Az instrukciót nagyszabású áttekintés vezeti be az európai politikáról. A gyógyítás könnyebb, ha a betegség okait, a test szerkezetét ismerjük. Vákolja tehát a követ Rákóczi nézeteit – mint az instrukció előírja – a magyar nemzet helyzetéről és az európai háborúkról. Magyarországot a Habsburg-kormányzat politikusai mindenáron ki akarják rekeszteni az általános békéből, és ez történik majd Lengyelországgal is. Lengyelország helyzete nyomorúságos, maguk a lengyelek is látják rohamos hanyatlásukat. A svéd király fegyverrel akar törvényt írni Európának, kizárólagos teljhatalomra tör. Rákóczi fő célja hazája fölszabadítása. Az ország érdekét kell szemmel tartania. Nagy szerencse, ha az ország a szabadság ügyében hasonló helyzetben lévő szomszéd országgal szövetkezhetik. „*A nemzet boldogsága a békében és a jó szerződések megkötésében rejlik.*”⁴⁶

⁴⁵ Közli: Nedeczky Gáspár: *A Nedeczky család*, 237–243. V. ö.: Márki, 1913. 414–416.

⁴⁶ Márki, 1913. 430.

A rendkívül terjedelmes utasítás lényege az, hogy Rákóczi végül is különösen szigorú feltételek mellett fogadja el a lengyel koronát. Többszörös biztosítékra van szüksége Svédország és a Habsburg-kormányzat támadása ellen, de arra is, hogy a cár ne sajátítsa ki Lengyelország kormányzását. Rákóczi nem akar bábkirály lenni, s szuverén hatalmat kíván szerződésében biztosítani. Sőt mint lengyel király kíván külön pénzbeli és katonai támogatást a cártól. (20 ezer katona, 40 ezer tallér) A cár királyi méltóságnak kijáró tisztelettel bánjék vele, távollétében az egész orosz hadsereget az ő parancsnoksága alá rendelje. Béküljön meg a svédekkel. A bajor választót hívják meg a magyar trónra. Ez előbbre viszi a cseh és a sziléziai kapcsolatok ügyét is. Sarkalatos feltétele a szövetségnek, hogy a cár ígéretéhez híven térítse Rákóczi hűségére a rácokat. Az általános békébe foglalják be Magyarországot, Lengyelországot és Oroszországot is.

Rákóczi bekérte a lengyel királyságról a Szenátus és az Erdélyi Tanács véleményét.⁴⁷ Az Erdélyi Tanács Opiniójából idézünk. Először a korra jellemző szokínccsel és kifejezési formákkal méltányolták a meghívás jelentőségét: „Szívünk nem kevésbé örvendez rajta, hogy Isten az Felséged Méltóságos személyét nemcsak az maga tulajdon Nemzete és vére előtt tette dicsőséges emlékezetre méltóvá, hanem még az idegen Nemzet előtt is böcsössé és kellemetessé, hogy ne csak jó emlékezetekkel tündököljék köztök és szép hirt és tündöklő emlékezete Felségednek, hanem még Isten arra bírta elméjeket is, hogy az Felséged Királysága alatt remélhessenek maguknak megmaradást és boldogulást. Kit az mindeneket bölcsen igazgató nagy Úr Isten maga felséged Méltóságának örök emlékeztire, édes nemzetünknek állandó vigasztalására örvendetességgel koronázza.” A továbbiakban azonban nagyon is reálisan számolnak a körülményekkel. Ha a lengyel Respublika megválasztja, – írják Rákóczinak – ne vonja meg a királyságtól magát, és kövesse Báthori István „*dicső példáját*”. Ha nem választják meg, akkor viszont azt javallják, hogy Péter cárral és a lengyel Respublikával „*örökös és állandó colligációt*” mind két hazával hozzon létre.⁴⁸ Vagyis az Erdélyi Tanács Lengyelországgal tartós szövetséget javasolt. Ez a vélemény csupán annyit jelez, hogy Rákóczi tervei Közép-Európáról nem voltak egészen elszigetelt elképzelések Erdélyben sem.

Tehát az orosz szövetség feltétele Lengyelország szabadságának biztosítása, amit Rákóczi mint lengyel király kötne ki, ugyanakkor a lengyel-magyar szövet-

⁴⁷ Pekry Lőrinc, Barcsay Mihály, Thoroczkay István, Kemény László, Mikes Mihály, Barcsay Ábrahám, Arelt János az Erdélyi Tanács nevében Rákóczinak. MOL G. 18 II.-2/a. – Az Erdélyi Tanácsról: Trócsányi Zsolt: *Erdély kormányzata II. Rákóczi Ferenc korában*. Levéltári Közlemények, 1955. 148–187.; és *II. Rákóczi Ferenc erdélyi kormányzata*. Rákóczi-tanulmányok, 113–122.; *Az Erdélyi Consilium leveleskönyve és iratai, 1705, 1707–1710*. Kiadásra rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: *Bánkúti Imre*. Budapest, 1985. Vö: Lengyelország és az „európai hatalmi egyensúly” II. Rákóczi Ferenc politikájában. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. (Szerkesztette: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs) Budapest Történelmi Múzeum, Budapest, 2004. 335.

⁴⁸ U.o. MOL G 18 II, 2/a.

ség lehetőséget ad a kapcsolatok nyugati bővítésére Csehországgal és Sziléziával, a bajor választóval. Továbbá a rácokat megbékíti a cár és Rákóczi pártjára vonja. A rác kérdést Benda Kálmán részletesen és mintaszerűen kidolgozta. Én itt csupán néhány szempontot hangsúlyozok. Az egyik, hogy a rácokat már a szervezkedésnél befoglalták a tervezett összefogásba. A másik: 1704 elején, a lengyel-svéd-porosz konföderációval egy időben Rákóczi kísérletet tett megnyerésükre. Végül a lengyel- magyar-erdélyi konföderációhoz kapcsolódva Rákóczi a rácoknak a régi magyar királyok alatt elnyert területi különállást biztosít a Dráva és a Száva közében, teljes autonómiát élveznek, követeikkel részt vesznek a magyar országgyűlésen, mintegy társországi ranggal, vallásukat szabadon gyakorolhatják, hajdúvárosi kiváltsággal élhetnek.

Miért maradt kívánság, megoldandó kérdés, szép álom Rákóczi közép-európai konföderációs terve? Az okok sokfélék. Seregszemlét itt nem végezhetünk. A terv bonyolult volt, sokféle érdeket kellett egyeztetni, és az idő rövidnek bizonyult. Az erőviszonyok soha nem voltak Rákóczi államára nézve kedvezőek: Európa legjobb hadseregével állt harcban, a Habsburg Birodalom óriási diplomáciai súlyt képviselt, hatékony nemzetközi kapcsolatokkal és kémhálózattal rendelkezett. A viszonylagosan kedvezőbb erőviszonyok is gyorsan változtak. Ezt Rákóczi és kormányzóköre nagyon is jól tudta. A lengyel koronával például Rákóczi már, úgy tűnik, 1708 tavaszán leszámolt. 1708 márciusában a cár mellé küldött követe utasításában írja, hogy a lengyelországi királyság nem valósítható meg: *”láttyuk, hogy azon uraknak is nagyobb része, az kik annak előtte választásunkat sürgették, azon szándékok mellől elállván, magokat Augustus királyhoz csatolták.”*⁴⁹

Összefoglalóan: A történelmi pillanat jelentőségét jól kifejezte Richard Warre helyettes államtitkár: hogy félbeszakadtak a béketárgyalások, és nem sikerült a garanciális megegyezés a császári udvar militáris körei miatt, annak *„Európa közös ügye látja kárát”*.⁵⁰ 1718-ban pedig Rákóczi Poroszország számára készített egy elemzést, amelyben az egész kontinens hatalmi egyensúlya és Közép-Európa szempontjából bírálta az utrechti és a rastatti békét. Véleményem szerint Rákóczi az európai hatalmi egyensúly és Magyarország, Erdély, Lengyelország és más országok békéje és biztonsága szempontjából ragaszkodott a térség államainak konföderációjához, szavakba öntötte a kora újkorban Közép-Európa hivatásának gondolatát, értelmes összefogását azoknak az országoknak, amelyeket annyi csapás ért azóta is. A terv akkor nem lehetett más, mint nagyra-

⁴⁹ Instructio pro egregio Matthia de Talaba residente nostro ad aulam suae czarae majestatis. Gálszécs, 1708. március 8. Ráday Iratok II. 400.

⁵⁰ „I cannot however but lament with you, for the private and publick Share you beare in this disappointment, out of your Zeale for the publick Good which cannot but Suffer in the Common Cause of Europe, wherein your Court seems to have as great a share as another.” Warren George Stepanynek. Whitehall, July 30th, 1706. AR II/III. 175.

látó álom, de a probléma már akkor megoldásra várt. Ezt bizonyítja Anglia és Hollandia érdeklődése.

A fejedelem politikai pályáján mindvégig gyakran használt fogalom írásaiban a „*közös ügy*” és az „*univerzális béke*.” Európa közös ügye, hogy ne legyenek többet háborúk, s a megvalósítás útja a kölcsönös garancia, a kisebb nemzetek függetlensége, önrendelkezése, s a nagyhatalmak erőegyensúlya.

Úgy vélem, a további kutatások feladata, hogy megérdemelt realitásában, a megértést és az országok egymásra utaltságát szolgálva rekonstruálja Rákóczi államának, Közép-Európa és Magyarország leghosszabb szabadságharcának történetét. Szolgálja, amiről ma még határainkon túl alig esik szó: Magyarország történelmének európai jelentőségét.